

4. Ali je »slon v prostoru«? Evropska unija in strankarsko tekmovanje

Alenka Krašovec in Damjan Lajh

Uvod

Preučevanje Evropske unije (EU) in evropskih integracij ima zelo raznolike razsežnosti, četudi se osredinimo le na njen (morebitni) vpliv oziroma povezavo z nacionalnim okoljem in nacionalnimi političnimi strankami. V zadnjih dveh desetletjih sta bila v omenjenem pogledu zelo pogosto izpostavljena dva koncepta, in sicer evropeizacija in politizacija. Prvi koncept je pogosto tesno navezan na vpliv EU in evropskih integracij na nacionalne politične stranke, medtem ko je drugi koncept pogostejše razumljen širše, kljub temu pa vsebuje tudi pomembne razprave o nacionalnih strankah in njihovi vlogi v procesu politizacije EU, evropskih integracij, evropskih tematik oziroma tematik EU.

V prispevku se bomo osredinili na koncept politizacije, pri čemer nas bo zanimalo zlasti, ali so EU, evropske integracije, evropske tematike oziroma tematike EU politizirane v slovenski strankarski areni. To bomo razkrili z analizo (volilnih) programov političnih strank na volitvah v Državni zbor Republike Slovenije aprila 2022. Nacionalne stranke so namreč pogosto razumljene kot ena glavnih gonilnih sil ali spodbujevalcev (ne pa edini možni) politizacije EU, evropskih integracij, evropskih tematik oziroma tematik EU v nacionalnem okolju (de Wilde in Zürn, 2012; Hutter in Grande, 2014). Čas volitev v nacionalni parlament in volilnih kampanj pa je zelo ustrezno »okno opazovanja« (Kriesi, 2016: 33) politizacije EU, saj so nacionalne parlamentarne volitve najpomembnejši dogodek v predstavnikiški demokraciji in politizacija česarkoli relevantnega je prej ali slej vidna v volilni areni, poleg tega imajo stranke v tem obdobju na različne načine povečano tudi komuniciranje z javnostjo (Hoeglinger, 2016); kot izpostavljata Hutter in Grande (2014), so te volitve tudi okna priložnosti intenziviranja konfliktov med tekmujočimi političnimi strankami.

Evropeizacija in politizacija

Evropeizacija je razumljena kot prilagajanje nacionalnih procesov ali akterjev evropski integraciji in okolju EU (Olsen, 2002; Radaelli in Pasquier, 2008). Kot poudarja Ladrech (2009), sta se koncept evropeizacije in raziskovanje nacionalnih strank v znanstveni literaturi znašla v presečišču v 90. letih 20. stoletja. Na prelomu tisočletja sta raziskovanje nacionalnih strank in njihovega prilagajanja okolju EU zaznamovala zlasti dva analitična okvirja. Prvega je predstavil Mair (2000), ki se je ukvarjal predvsem z vprašanjem evropeizacije oziroma vpliva EU okolja na strankarske sisteme. Pri tem je izpostavil dve dimenziji, s pomočjo katerih je moč empirično preučevati evropeizacijo strankarskih sistemov: a) *format* strankarskega sistema in b) *mekaniko* strankarskega sistema. Sledeč svojemu analitičnemu okvirju je odkril, da lahko govorimo le o posrednem vplivu okolja EU na nacionalne stranke oziroma strankarske sisteme v starih članicah EU (tj. državah članicah pred širitvijo leta 2004) in še v tem primeru so vplivi lahko opisani kot majhni (Mair, 2000: 48).

Drugi analitični okvir je predstavil Ladrech (2002: 396), ki je oblikoval pet dimenzij analitičnega okvira za preučevanje vplivov evropeizacije na nacionalne stranke oziroma strankarske sisteme. Te dimenzije so: 1) *spremenbe v vsebini programov strank*; 2) *notranje organizacijske spremembe*; 3) *spremenbe v strankarskem tekmovanju na nacionalni ravni*;¹ 4) *spremenbe v odnosih med vlado in strankami*; 5) *spremenbe v odnosih med strankami na nadnacionalni ravni oziroma zunaj nacionalnega strankarskega sistema*. Največ raziskovalne pozornosti so v desetletju po predstavitvi tega okvira pritegnile prve tri dimenzije. Številne primerjalne raziskave zlasti teh dimenzij v starih in novih državah članicah (državah članicah po širitvi leta 2004) (npr. Marks in Steenbergen, ur., 2004; Lewis in Mansfeldova, ur., 2006; Marks et al., 2006; Poguntke et al., ur., 2007; Lewis in Markowski, ur., 2011; Haughton, 2009; Haughton, 2014) so praviloma razkrile le manjše vplive evropeizacije, čeprav je bilo to odvisno tudi od (ne) obstoja relevantnih evroskeptičnih strank, kot sta opozorila Szczerbiak in Taggart (ur., 2008). Ladrech (2012: 574, 575) je kritično izpostavil, da se je izredno obsežna literatura o evropeizaciji in političnih strankah v desetletju po predstavitvi njegovega analitičnega okvira večinoma osredotočila na opisanje sprememb v strankah oziroma na *učinek*, ne pa na *vzrok* sprememb v

1 Lahko bi rekli, da se ta Ladrechova dimenzija pokriva z Mairjevima dimenzijama.

strankah, povezanih z EU, oziroma na iskanje potrditve sprememb in ne na pojasnjevanje, kako je EU s spremembami povezana ali za njih odgovorna. Vsekakor pa so nacionalne stranke v konceptu evropeizacije razumljene kot objekti. Če je bila evropeizacija »modna« beseda v začetku 21. stoletja, se zdi, da je v literaturi o EU in strankah v zadnjem desetletju tak položaj pridobila beseda politizacija.

Politizacija EU je širok proces in je v našem kontekstu na nacionalni ravni viden na različnih dimenzijah: kot politizacija institucij EU, evropskih integracij (vključno s procesi odločanja v EU), evropskih tematik oziroma tematik EU (de Wilde, 2011). V literaturi je bila besedna zveza »politizacija EU« že pred desetletji zelo pogosto uporabljena, a jo je znanstvena literatura oživela v obliki, kot sta jo razumela Hooghe in Marks (2009 v Hutter in Kriesi, 2019), kljub temu pa je koncept politizacije EU ostajal zgolj ohlapno opredeljen. Tako je videti, da je v literaturi, ki se ukvarja z EU, politizacija orodje za opis fenomena v zelo različnih teoretskih in empiričnih študijah in je bila zaznana kot vseobsegajoči proces (de Wilde, 2011: 572, 577).

De Wilde (2011), Hutter in Grande (2014), de Wilde et al. (2016) in Zürn (2016) opredelijo politizacijo EU kot tridimenzionalni proces, ki vključuje izpostavljenost EU oziroma EU-tematik, povečanje polarizacije stališč o njih ter širitev nabora akterjev in občinstva z različnimi stališči o njih. Stopnja in narava teh različnih stališč se lahko spreminjata skozi čas, prostor in okolja. Bolj kot ne splošno prepričanje je, da politizacija EU obstaja ter se je skozi čas povečevala, to pa je podprto tudi z empiričnimi podatki (Hutter in Grande, 2014; Hoeglinger, 2016), medtem ko je več razprav o tem, od kdaj je zaznana. Hutter et al. (ur., 2016) so na primer zatrdili, da je v obdobju štirih desetletij moč videti povečanje politizacije EU na ravni volitev v nacionalne parlamente oziroma, kot pravi Schmitter (2009 v Zürn, 2016), da noben raziskovalec ne more zanikati, da se je politizacija EU v tem pogledu dogajala od 80. let 20. stoletja dalje. Pogosto pa je politizacija EU zaznana zlasti od Maastrichtske pogodbe naprej (npr. de Wilde et al., 2016), čeprav lahko sledi opozorilo, da ni postmaastrichtski fenomen (npr. Kriesi, 2016), ampak je bolj fenomen začetka 21. stoletja kot pa 90. let 20. stoletja (npr. Hutter in Grande, 2014). Ob tem pa velja opozoriti, da politizacija EU ni linearen proces (de Wilde in Zürn, 2012; Hutter in Kriesi, 2019). Grande in Hutter (2016) sta opozorila, da sta znanje o vzrokih in gonilnih silah tega procesa – kljub velikemu soglasju o povečanju politizacije EU – ter pojasnjevanje politizacije EU, zlasti v nacionalni politični areni, še vedno pogosto omejena.

V različnih poskusih pojasnjevanja politizacije EU je bilo uporabljenih več različnih pristopov. Eden od njih, ki ima verjetno tudi največji potencial

(Grande in Hutter, 2016), izpostavlja pomen akumuliranih učinkov prenosa moči z nacionalne na EU-raven, in sicer prek razvoja EU in različnih pogodb o njej (Maastrichtska pogodba, Pogodba o EU, Lizbonska pogodba) ter izpostavljenosti tematike in oblikovanja (nasprotnih) stališč o njej v javnostih v času oblikovanja in sprejemanja omenjenih pogodb. V literaturi lahko zasledimo tudi prepričanje, da je EU bolj izpostavljena v javnostih ter se tako oblikujejo (nasprotna) stališča do EU-tematik tudi ob referendumih o vstopu države v EU ali (ne)vstopanju neke druge države, kot je primer razprave v nekaterih državah članicah ob morebitnem vstopanju Turčije v EU. Ne gre spregledati niti preučevanja pomena zunanjih šokov oziroma kriz (kriza evroobmočja, begunska kriza, brexit) na izpostavljenost EU in z njo povezanih tematik v javnostih ter mnogokrat različnih stališč o reševanju ali prihodnjem preprečevanju kriz. Nenazadnje, EU je pogosto v javnostih bolj izpostavljena tudi ob vrhunskih srečanjih predsednikov vlad (t. i. vrhovih EU), na katerih so lahko sprejete tudi pomembne odločitve, pogosto pa se ob njih soočajo (različna) stališča.

Nacionalne politične stranke in politizacija EU

Vendar ti procesi in dogodki sami po sebi vseeno še ne proizvajajo politizacije EU, opozarjata Hutter in Grande (2014: 1014), saj so potrebni določeni spodbujevalci, ki izpostavljajo EU, artikulirajo (različna) stališča o njej in z njimi mobilizirajo javnosti. Kot taki spodbujevalci so pogosto zaznane nacionalne politične stranke (čeprav niso edini spodbujevalci, saj so v tej vlogi izpostavljene tudi interesne skupine, družbena gibanja, mediji). To pomeni, da so nacionalne politične stranke subjekti ali agenti politizacije EU. Vendar ob visoki stopnji strinjanja o taki njihovi vlogi na splošno obstaja kar nekaj različnih mnenj oziroma izhodišč. Vsekakor je mogoče vlogo nacionalnih strank kot spodbujevalcev politizacije EU v nacionalni areni umestiti v kontekst političnih strukturnih priložnosti in medstrankarskega (strateškega) tekmovanja za volilno podporo na omenjeni ravni; v tem tekmovanju je EU izpostavljena kot (samostojna) nova linija tekmovanja ali navezana oziroma vdelana v obstoječe dolgotrajne linije nacionalnega medstrankarskega tekmovanja (Mair, 2000; Ladrech, 2002; de Wilde in Zürn, 2012; Green-Pedersen, 2012; de Wilde et al., 2016; Hoeglinger, 2016).

De Wilde (2011), Green-Pedersen (2012) ter Hutter in Kriesi (2019) izpostavljajo, da so bile uveljavljene stranke v državah članicah znane kot

tiste, ki so dolga leta skrbele za čim večjo depolitizacijo EU v nacionalni strankarski areni in ohranjanje t. i. permisivnega konsenza (*permissive consensus*), ki se je le sčasoma spremenil v t. i. omejujoče nestrinjanje (*constraining dissensus*) (Hooghe in Marks, 2009 v de Wilde, 2011). Po drugi strani so nekatere druge stranke EU uspele izpostaviti kot (samostojno) novo linijo tekmovanja ali jo navezati oziroma vdelati v obstoječe dolgotrajne linije nacionalnega medstrankarskega tekmovanja. Te druge stranke, ki so v omenjenem pogledu izzvale uveljavljene stranke, pa so očitno zelo raznolike, kar je odvisno tudi od značilnosti nacionalnih okolij. Na »seznamu« strank, ki so (bile) zaznane kot glavni spodbujevalci politizacije EU v nacionalnem medstrankarskem tekmovanju, so tako v literaturi nanizane populistične stranke, tako na levem kot desnem ideološkem polu, skrajno desne stranke, evroskeptične in opozicijske stranke ali pa izzivalke uveljavljenih strank (de Wilde, 2011; Green-Pedersen, 2012; Hutter in Grande, 2014; Hoeglinger, 2016; Grande in Hutter, 2016; Kriesi, 2016; Zürn, 2016; Hutter in Kriesi, 2019). Ta nabor strank ni presenetljiv, če se navežemo na dve najbolj znani teoriji o linijah medstrankarskega tekmovanja. Prva govori o tem, da stranke z obrobja strankarske arene pogosto želijo vzpostaviti novo linijo medstrankarskega tekmovanja in nove tematike, ki jih uveljavljene stranke (še) ne uspejo ali ne želijo identificirati kot pomembne za volivce ter jih vključiti v svoje programe oziroma delovanje (Robertson, 1976). Vzroki za to so lahko različni in se raztezajo od tega, da uveljavljene stranke novih tematik zaradi notranjih strankarskih razlogov ne uspejo ali jih ne želijo izpostaviti (Zons, 2015), pa do tega, da se uveljavljene stranke ne uspejo ustrezno prilagoditi spremembam preferenc volivcev oziroma celo narobe razumejo preference volivcev (Adams et al., 2004). Lahko pa se seveda zgodi, da uveljavljene stranke in stranke z obrobja strankarske arene tekmujejo na istih in tudi dolgotrajno uveljavljenih linijah medstrankarskega tekmovanja (Downs, 1957), nanje pa slednje stranke želijo (uspejo) navezati nove tematike, recimo EU. Vsekakor pa naj bi na splošno še vedno veljalo, da želijo posamezne stranke pri medstrankarskem tekmovanju izpostavljati oziroma politizirati določene tematike bolj kot druge; za katere tematike gre, pa naj bi bilo odvisno zlasti od t. i. lastništva strank nad tematikami (*issue ownership*), na plečih katerih lahko pričakujejo možnosti večje volilne podpore, pri čemer se te določene tematike lahko skozi leta pri posamezni stranki spremenijo (Budge, 2015). De Wilde (2011: 563) tako opozarja, da je izpostavljenost oziroma politizacija posameznih tematik, tudi EU, lahko časovno in prostorsko specifična, lahko je ciklična, lahko se povezuje z drugimi procesi ali je od njih celo odvisna.

Zürn (2016) poudari, da mora biti politizacija EU videna tudi v javni razpravi, zato ne preseneča, da je v veliko raziskav o politizaciji vključena tudi analiza medijev,² čeprav verjame, da zgolj analiza le-teh ni nujno zadostna, zlasti pri vprašanju politizacije EU na srednji ravni, pri čemer kot glavne spodbujevalce vidi politične stranke. Nacionalna volilna arena je še vedno najpomembnejša arena za artikulacijo političnega konflikta, s tem pa tudi ključna za politizacijo EU, kot verjame Kriesi (2016). Najpomembnejši akterji v njej so nacionalne stranke, ki so v času volilnih kampanj in boja za volilno podporo zelo aktivne pri naslavljanju javnosti s svojimi idejami in (nasprotujočimi si) stališči (Hutter in Grande, 2014). Tako tudi ne preseneča, da je že de Wilde (2011) opozoril na vedno večjo pozornost, ki so jo v literaturi o politizaciji EU deležne nacionalne stranke. Grande in Hutter (2016) sta trdila, da bo politizacija EU lahko dosegla visoko stopnjo le, če bodo nacionalne stranke v volilni kampanji za nacionalne volitve poudarjale tematike, povezane z EU. Wonka (2016) je po drugi strani opozoril, da iz analiz ne bi smeli izpustiti nacionalnih parlamentov kot prostorov politizacije in njihovih javnih razprav o različnih tematikah, tudi o EU; ob tem je dodal, da v nacionalnih parlamentih kot glavni parlamentarni akterji seveda delujejo nacionalne stranke. Parlamente kot prostore politizacije EU in razprave o njej je izpostavil tudi de Wilde (2014).

Politične stranke v času volilnih kampanj z javnostmi komunicirajo na različne načine in prek raznolikih kanalov komuniciranja, lahko pa uporabljajo sočasno tudi več kanalov hkrati. V empirične analize o izpostavljenosti in stališčih strank do tematik, tudi do EU, ali o politizaciji EU s strani nacionalnih strank so bili kot orodje komuniciranja strank z javnostmi vključeni tudi volilni programi strank, ki so bili analizirani kvantitativno ali kvalitativno (npr. Ray, 2007; Green-Pedersen, 2012). Razlogov, zakaj so bili volilni programi strank uporabljeni tudi v analizah politizacije EU, je več. Glede na pomembnost volilne funkcije strank je utemeljeno pričakovanje, da stranke pred volitvami oblikujejo volilne programe. Ti so formalni dokumenti, ki so predstavljeni javnostim (volivcem, članom strank, drugim strankam) kot javno prepoznana stališča strank o določenih temah ali politikah (Klingemann et al., 1994) ter se uporabljajo za mobilizacijo, zlasti zunanjih javnosti. Čeprav so nekateri avtorji (npr. Budge, 1987; Bara, 2006) prepričani, da samo majhen del volivcev bere volilne programe, so ti pomembna značilnost

2 Da naj bi bili mediji v današnji mediatizirani demokraciji glavna arena za politizacijo EU, je prepričan de Wilde (2011).

medstrankarskega tekmovanja, saj dajejo relevantnost določenim tematikam in so najbližje tistemu, čemur bi lahko rekli uradni izraz stališča in diskurza strank (Harrison, 2013). Ray (2007) na primer volilne programe strank vidi na različne načine; kot neko vrsto pogodbe med stranko in javnostmi, kot kanal oglaševanja stranke, kot izjave o stališčih stranke oziroma identiteti stranke. Z analizo volilnih programov so bile v preučevanju politizacije EU tako razkrite tematike, ki so jih stranke izpostavljale, intenziteta ali količina izpostavljenosti posameznih tematik v volilnih programih strank ter podobnost oziroma nasprotnost stališč, ki so jih stranke zavzemale, v povezavi z določenimi tematikami, zlasti seveda v odnosu do EU. Če sledimo npr. Hutterju in Grandeju (2014), je izpostavljenost določene tematike najpomembnejša dimenzija njene politizacije, saj v primeru neizpostavljenosti tematike o njej ne moreta potekati razprava in oblikovanje (nasprotujočih si) stališč strank. To pa je odvisno tudi od števila oziroma nabora akterjev in javnosti z različnimi stališči o določeni tematiki. V idealnem svetu bi bili volilni programi res bogat vir informacij o tematikah, ki jih stranke izpostavljajo, o stališčih, ki jih do posameznih problematik zavzemajo, vendar je v tem pogledu po svetu mogoče videti velike razlike. Nekatere stranke tako pripravijo dolge, vseobsegajoče in natančne volilne programe, druge pa kratke. Nekatere stranke celo ne pripravijo posebnih volilnih programov ter na volitvah uporabijo svoje »normalne« programe. To vse sicer do določene mere vpliva na bogastvo analiziranih podatkov, a je očitno zaradi zgoraj predstavljenih argumentov še vedno uveljavljen raziskovalni pristop.

Slovenske stranke in Evropska unija

V preteklosti so bile slovenske stranke in EU, zlasti v času volilnih kampanj za volitve v državni zbor kot tudi Evropski parlament, že v središču politološkega preučevanja, naj si bo v kontekstu vprašanja strankarskega evroskepticizma, evropeizacije (volilnih) programov strank (predvsem v smislu analize omenjanja EU v programih in manj v razkrivanju vzrokov evropeizacije), vpliva EU na značilnosti strankarskega sistema in organizacijske prilagoditve strank delovanju v okolju EU. Dosedanje analize (glej npr. Cabada in Krašovec, ur., 2004; Fink Hafner in Krašovec, 2006; Deželan, 2007; Krašovec in Kustec Lipicer, 2008; Krašovec in Lajh, 2009; Haughton in Krašovec, 2013; Krašovec in Deželan, 2014; Šabič et al., 2014; Krašovec in Deželan, 2015; Fink Hafner in Deželan, 2016; Fink Hafner, 2020a; Krašovec in Lajh, 2020; Lovc et al., 2022) so skozi čas

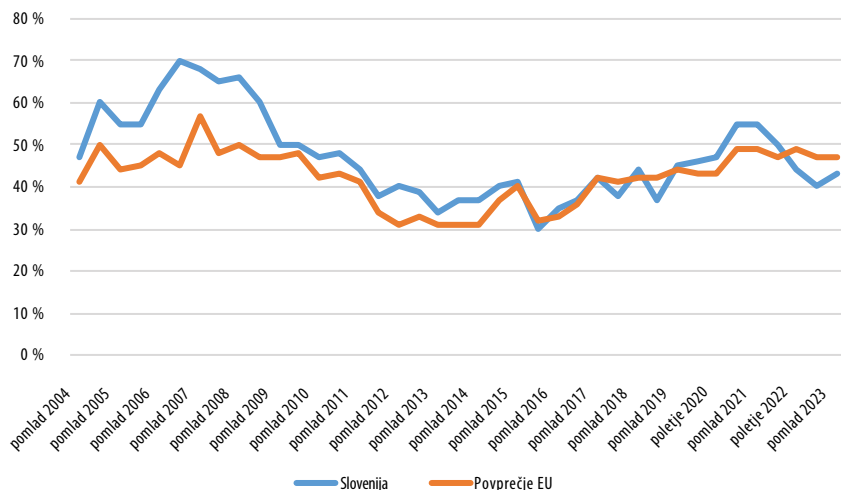
razkrile postopno povečanje izpostavljanja EU oziroma tematik EU v (volilnih) programih strank. Ob tem je EU oziroma so tematike EU postale z leti tudi uokvirjene v že obstoječe dolgotrajne linije medstrankarskega tekmovanja v Sloveniji. Prav tako je bilo zaznano vsaj delno organizacijsko prilagajanje nekaterih slovenskih strank delovanju v okolju EU. Tudi (trdna in mehka) evroskeptična stališča so se pokazala skozi čas, čeprav so bila pogosto predvsem sporadična ali pa nekako izolirana od ostalih vsebin, včasih pa jih je v resnici še vedno mogoče videti bolj kot konstruktivno kritiko EU. Vsekakor pa je moč reči, da je skozi čas v Sloveniji prišlo do odmika od permisivnega konsenza, ki je zaznamoval (pred)pristopno obdobje (Fink Hafner in Lajh, 2003).

To je lahko povezano tudi s spreminjajočim se pogledom javnosti na EU oziroma tematike EU. Proces osamosvajanja Republike Slovenije konec osemdesetih in začetek devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil močno zaznamovan z idejo o vključevanju v evropske povezovalne tokove. Že pred razglasitvijo neodvisnosti je bilo članstvo Slovenije v EU prepoznano kot pomemben korak na poti k demokratični, ekonomsko uspešni in mednarodno prepoznavni državi (Lajh, 2012). Vključevanje v EU sicer ni potekalo povsem brez težav, saj se je mlada slovenska država srečevala s problemi že kmalu po vzpostavitvi prvih odnosov z EU – tako v procesu pogajanj o sklenitvi evropskega sporazuma kot tudi pri njegovi implementaciji. Kljub široki podpori evropskemu povezovanju je pristopni proces zahteval nekaj neželenih prilagoditev, kar je sprožilo zmanjšanje javne podpore, v slovenski javnosti pa se je počasi začel pojavljati evroskepticism, ki pa ni prevladal. Tri najbolj izpostavljene teme so bile: a) tako imenovani španski kompromis, ki je omogočil pravico državljanov EU do nakupa slovenskih nepremičnin; b) vprašanje zaprtja oziroma preoblikovanja brezcarinskih prodajal na obmejnih območjih z državama članicama EU (Avstrijo in Italijo); c) prehodno obdobje za svobodno gibanje delovne sile (Krašovec in Kustec Lipicer, 2008).

Kljub temu so politične elite proces vključevanja Slovenije v EU konsenzualno sprejele kot nacionalni cilj. Seveda so se v tem obdobju pokazale tudi nekatere razlike v strankarskih pogledih na posamezna »evropska« vprašanja, a z izjemo le ene parlamentarne stranke – Slovenske nacionalne stranke – so vse druge stranke nedvoumno soglašale in podpirale vstop države v EU. Prav tako je bilo celotno obdobje vključevanja Slovenije v EU zaznamovano z zelo visoko podporo državljanov evropskemu povezovanju (več o tem glej Fink Hafner in Lajh, 2005). To se je še posebej pokazalo na referendumu o vstopu v EU, na katerem so državljani s plebiscitarno

večino (skoraj 90 odstotkov) potrdili vstop v EU (več o referendumu o vstopu Slovenije v EU glej Krašovec in Lajh, 2004).

Slika 4.1: Zaupanje v EU (izraženo v odstotkih) v obdobju članstva Slovenije v EU

Vir: Eurobarometer (2014–2023).

Kmalu po vstopu Slovenije v EU je nastopila globalna finančna in ekonomska kriza, ki je precej okrepila evroskeptična stališča javnosti, vendar, kot je razvidno s Slike 4.1, je zaupanje v EU ostalo nad povprečjem držav članic, se je pa javno mnenje v Sloveniji približalo evropskemu povprečju. Evroskeptična stališča so se še dodatno okrepila z migracijskim/begunskim valom v EU leta 2015 (Krašovec in Lajh, 2020), ko je zaupanje v EU v celoti gledano še dodatno padlo blizu povprečju EU, medtem ko je jeseni 2015, jeseni 2017 in jeseni 2018 padlo celo pod povprečje EU (glej Sliko 4.1). Zadnja leta članstva v EU so se nadaljevala ne le s permanentnim obdobjem (novih) kriz (pandemija covid-19 in zdravstvena kriza, vojna v Ukrajini in energetska kriza, naraščajoča inflacija in druginja), pač pa tudi z menjavanjem vlad in naraščajočo polarizacijo med nacionalnimi političnimi strankami. V tem časovnem okviru so nacionalna politika in rezultati volitev imeli tudi večji vpliv na odnos z EU kot v prejšnjih obdobjih (sprememba političnega in strateškega pozicioniranja države znotraj EU), konfliktna in polarizirana stališča do EU pa so se še dodatno začela odražati tudi v javnem mnenju do EU. Posledično od poletja 2022 zaupanje v EU v Sloveniji ostaja pod povprečjem EU (glej Sliko 4.1).

Vsebinska analiza (volilnih) programov strank

Za analizo (volilnih) programov strank, ki so nastopile na volitvah v državni zbor leta 2022, smo uporabili kvalitativni pristop analize vsebine celotnih programov, čeprav se dandanes zelo pogosto uporabljajo različni pristopi kvantitativne narave. Vendar smo se zaradi boljšega razumevanja vsebine stališč strank do tematik EU, ne samo razkrivanja njihove izpostavljenosti, odločili za izbrani pristop, za katerega tudi Harrison (2013) verjame, da omogoča boljše razumevanje vsebine teksta. Analizirali smo programe strank, ki so bili na spletnih straneh strank objavljeni kot (volilni) programi oziroma objavljeni v sekcijah, vezanih na volitve v državni zbor 2022. Na volitvah je skupno sodelovalo 21 list kandidatov, analizirali smo (volilne) programe 19 list kandidatov; pri dveh (ZOS – Zavezništvo osvobodimo Slovenijo in Gibanje Zedinjena Slovenija) namreč (volilni) programi na zgoraj opisani način niso bili dostopni.

Analiza (volilnih) programov razkriva, da so EU, evropske integracije, evropske tematike oziroma tematike EU pri slovenskih strankah prisotne, praviloma pa niso zelo izpostavljene, zlasti v kontekstu celotnih (volilnih) programov in v primerjavi z ostalimi tematikami. V treh (volilnih) programih strank (Lista Borisa Popoviča, Povežimo Slovenijo, Za ljudstvo Slovenije) – od 19 analiziranih – EU, evropske integracije, evropske tematike oziroma tematike EU niso bile prisotne. V Levici, Listi Marjana Šarca (LMŠ), Novi Sloveniji (NSi), Piratski stranki Slovenije,³ Slovenski demokrati stranki (SDS) in pri Socialnih demokratih (SD) so tematike EU dobile celo posebno (pod)poglavje v njihovih (volilnih) programih. So pa bile te tematike prisotne tudi zunaj posebnih (pod)poglavij. Gledano v celoti pa tudi v teh strankah tematike EU niso bile (kvantitativno gledano) zelo izrazito izpostavljene glede na obseg njihovih (volilnih) programov. Pri Dobri državi (ki je imela skupno listo z Našo prihodnostjo) so bile tematike EU naslovljene v posebnem poglavju, a zgolj v nekaj alinejah. Domovinska liga in Slovenska nacionalna stranka (SNS) pa sta v svojih relativno kratkih (volilnih) programih tematikam EU namenili pomemben delež pozornosti. Pri ostalih strankah lahko govorimo, da so bile tematike EU zgolj omenjene (npr. Demokratična stranka upokojencev Slovenije – DeSUS, Naša prihodnost, Nestrankarska ljudska lista Gibanja Zdrava družba – Zdrava družba) ali pa je bilo tematikam EU

3 Pri tej stranki je bila posebnega poglavja deležna Evropska monetarna unija.

namenjeno samo nekaj (od)stavkov in so bile praviloma izpostavljene na različnih področjih (Gibanje Svoboda – GS, Državljsko gibanje Resni.ca – Resni.ca, Stranka Alenke Bratušek – SAB, Vesna).

Področja javnopolitičnih tematik

Ko pogledamo izpostavljene dimenzije oziroma javnopolitična področja v (volilnih) programih (glej Tabelo 4.1), vidimo, da so se stranke v tem okviru naslonile na mnoga področja, največ strank pa se je v širokem pogledu oziroma razumevanju in na različne načine naslonilo na (ali vsaj omenilo): a) skupne EU-politike (npr. kmetijsko, okoljsko); b) širitev EU oziroma institucije in institucionalno ureditev EU; c) ekonomsko, gospodarsko, monetarno, fiskalno oziroma davčno politiko; č) človekove pravice in svoboščine; d) državo blaginje in solidarnost; f) znanost, inovacije in šolstvo ter g) obrambno in varnostno politiko; slednja je bila v nekaterih primerih povezana tudi z migracijsko oziroma begunsko politiko.

Tabela 4.1: Izpostavljena javnopolitična področja

PODROČJE	STRANKA
Avtorska zakonodaja	Piratska stranka Slovenije
Človekove pravice in svoboščine, osebni podatki	Levica, Naša prihodnost, LMŠ, NSi, Piratska stranka Slovenije, SAB, SD, SNS, Vesna
Digitalne in tehnološke politike	GS, LMŠ, Piratska stranka Slovenije, SD
Država blaginje, socialna politika, solidarnost	DeSUS, Levica, LMŠ, NSi, Piratska stranka Slovenije, Resni.ca, SD, SNS
Ekonomska in gospodarska politika	Dobra država, Domovinska liga, Levica, LMŠ, NSi, SAB, SD, SNS, Vesna
Energetska politika	Levica, LMŠ, SD, Vesna
EU: (kon)federacija, ena država, zveza narodov, izstop iz EU	Domovinska liga, LMŠ, Resni.ca, SNS
EU-demokracija	Domovinska liga, GS, Levica, LMŠ, NSi, Piratska stranka Slovenije, SD, SDS
Institucije EU	Dobra država, Levica, LMŠ, NSi, SAB, SD, SDS
Kmetijska politika	GS, Levica, LMŠ, NSi, Resni.ca, SAB, SD, SDS
Kohezijska politika	GS, LMŠ, Piratska stranka Slovenije, SD
Korupcija, kriminal	DeSUS, Piratska stranka Slovenije, Vesna

Kulturne politike	GS, LMŠ
Migracijska, begunska politika	Domovinska liga, LMŠ, NSi, Piratska stranka Slovenije, SD
Monetarna, fiskalna politika in davčna politika	Domovinska liga, LMŠ, Naša prihodnost, Piratska stranka Slovenije, Resni.ca, SAB, SD
Okoljske politike	GS, Levica, LMŠ, Naša prihodnost, Piratska stranka Slovenije, SAB, SD, Vesna
Prometna politika	Piratska stranka Slovenije, SD, Vesna
Širitev EU	Domovinska liga, GS, Naša prihodnost, NSi, LMŠ, SAB, SD, SDS
Varnostna in obrambna politika	LMŠ, NSi, Piratska stranka Slovenije, SD, SAB, Zdrava družba
Zaposlovalna politika	Levica, NSi, SD, Vesna
Zdravstvena politika in zdravje	NSi, Piratska stranka Slovenije, Resni.ca, SD, Vesna
Znanost, inovacije, šolstvo	Levica, LMŠ, Naša prihodnost, NSi, Piratska stranka Slovenije, SD, SDS, Vesna
Zunanja politika	GS, LMŠ, NSi, SD

Vir: Lastni prikaz na podlagi analize (volilnih) programov.

Konteksti javnopolitičnih tematik

Konteksti, v katerih so javnopolitična področja izpostavljena, so zelo raznoliki, pri posameznih strankah pa je moč videti kombinacijo različnih vrst kontekstov omenjanja tematik. **EU** je tako lahko vidna kot **splošna referenčna točka**, npr.

Evropske integracije so po eni strani del globalizacijskih procesov, hkrati pa Sloveniji ponujajo možnost, da se tem procesom aktivno prilagaja in jih izkorišča v prid lastnega razvoja. (SDS, 2022b: 3)

Pogosto je bilo moč zaznati, da so EU oziroma **tematike EU služile kot referenčne točke in/ali cilji (določenih politk)**, npr.:

Ničelna toleranca do korupcije, transparentnost in krepitev ukrepov za pregon korupcije z zaostrovanjem kazni, spremembo kazenskih postopkov po vzoru demokratičnih držav EU in drugimi ukrepi. (DeSUS, 2022: 13)

Slovenija v prvi ligi EU. (Dobra država, 2022)

S povečanjem prispevkov delodajalcev bomo povečali razpoložljiva sredstva v pokojninski blagajni, saj Slovenija z 9,8-odstotnim deležem BDP, ki ga namenja za pokojnine, močno zaostaja za povprečjem Evropske unije, ki je 12,7 %. (Levica, 2022: 46)

Posodobitev Vizije razvoja Slovenije 2050 in Strategije razvoja Slovenije 2030, priprava izvedbenih aktov v skladu s postavljenimi razvojnimi in podnebnimi cilji Evropske unije (EU) (zeleni prehod) ter redno spremljanje njihovega uresničevanja na ravni vlade. (LMŠ, 2022: 15)

Upoštevanje smernic Evropske komisije pri ukinitvi obstoječega ali nepotrebnega predpisa oziroma pri sprejetju novega tako, da v mandatu ene vlade zmanjšamo število normativnih aktov vsaj za 10 odstotkov. (LMŠ, 2022: 82)

Slovenija prva v EU po številu zelenih inovacij na prebivalca. (Naša prihodnost, 2022: 9)

Zdrs pravne države, kot ga v zadnjih letih zaznavamo v nekaterih članicah Evropske unije, se ne sme udejanjiti v Sloveniji. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 12)

Kot nas opozarja Evropska unija, naša socialna država ne dosega niti minimalnih evropskih standardov. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 34)

Produktivnost v Sloveniji kljub pomembnemu povečanju dodane vrednosti na zaposlenega, ki jo je slovensko gospodarstvo doseglo zaradi višje izvozne usmerjenosti in težkega prilagajanja na vse ostrejšo globalno konkurenco, še vedno preveč zaostaja za povprečjem EU in predvsem za državami, ki jih želimo doseči ali preseči. (SD, 2022: 40)

Slovenija ima že danes dobro znanstvenoraziskovalno in inovacijsko okolje, a da bi se povzpela med pet najboljših inovatorov v EU, so potrebne izboljšave. (SD, 2022: 43)

V skladu z »The Green Deal«, ki ga je sprejela Evropska komisija, bomo spodbujali aktivnosti in izvajanje ukrepov ter pridobivanje nepovratnih sredstev na področju zdrave prehrane. (Državljansko gibanje Resni.ca, 2022: 28)

Kmetijstvo naj postane konkurenčno v evropskem merilu. (SDS, 2022b: 11)

Zelo pogosto so bile **EU oziroma tematike EU izpostavljene v kontekstu različnih primerjav**, npr.:

V sodelovanju MDDSZ, MIŽŠ, MGRT ter drugimi relevantnimi deležniki bomo postavili orodje za napovedovanje kompetenc glede na trenutne in prihodnje potrebe slovenskega trga dela. Orodje bomo povezali z ustreznimi obstoječimi statističnimi bazami v Sloveniji ter vzpostavili povezavo z bazami EU in njenih držav članic z namenom mednarodne primerljivosti. (GS, 2022: 18)

Glede uporabe vetrne in predvsem sončne energije smo primerjalno med zadnjimi v Evropski uniji. (Levica, 2022: 123)

Slovenija na lestvici evropskega inovacijskega indeksa postopno pada, medtem ko se inovacijska uspešnost EU že štiri leta zapovrstjo izboljšuje. (LMS, 2022: 19)

Slovenija kljub številnim dobrim rezultatom pri drugih kazalnikih pri vprašanju produktivnosti že dolgo za približno petino zaostaja za povprečjem EU. (NSi, 2022: 10)

Slovensko družbo zaznamujeta dve ključni značilnosti: vse večji delež starejših od 65 let in nizko, kar tretje najnižje tveganje revščine med državami EU. Slovenija je tretja izmed držav EU z najnižjim tveganjem revščine. (NSi, 2022: 18)

Vendar je trenutno stanje obžalovanja vredno, slovenski delež zaposlenosti v znanosti in tehnologiji je eden najnižjih v EU. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 63)

Učinkovitost socialnih transferjev v Sloveniji je glede na povprečje v državah EU, ki je leta 2017 znašalo 34,0 %, relativno visoka. (SD, 2022: 68)

Slovenija ima v primerjavi s povprečjem EU27 in evroobmočja v javnih financah nekaj rezerv na prihodkovni in posledično odhodkovni strani. V normalnem obdobju, po finančni krizi in pred epidemijo, smo imeli leta 2019 v Sloveniji relativno nizek obseg javnofinančnih virov v višini 37,7 % BDP v primerjavi s povprečjem 41,1 % BDP v EU27. (SD, 2022: 131)

Dnevna mobilnost, ki temelji na osebem avtomobilskem prometu, povzroča visoke stroške tudi gospodinjstvom – 16,9 % izdatkov gospodinjstev v Sloveniji gre za prevoz, kar je največ v Evropi. (Vesna, 2022: 8)

Pomanjkanje zdravstvenega osebja, pomanjkljiva in zastarela oprema in prostori, prenizek delež sredstev (pod povprečjem EU), ki jih namenjamo javnemu zdravstvu, vse to je dodatno prizadelo zdravstveni sistem. (Vesna, 2022: 26)

V tem kontekstu so EU oziroma tematike EU v največji meri izpostavljali v NSi, Levici, Piratski stranki Slovenije in SD.

Da se stranke vedno bolj zavedajo EU kot širšega okolja, ki s svojimi

pristojnostmi in dejavnostjo vpliva na delovanje nacionalnega okolja (različnih vej oblasti in strank), kažejo tudi sklicevanja strank v (volilnih) programih na **EU kot okolje, ki zagotavlja ali omogoča širšo regulacijo**, npr.:

Na ravni Evropske unije se bomo zavzemali za prepoved posredovanja delovne sile za dobiček, torej za odpravo zasebnih agencij za posredovanje dela. (Levica, 2022: 24)

Na ravni Evropske unije se bomo zavzemali za strožjo regulacijo trga z energenti, ki bo onemogočala špekulacije glede cen, in za dopolnitev sheme ETS s progresivnim davkom na izpuste toplogrednih plinov. (Levica, 2022: 125)

Na Evropskem nivoju se bomo zavzemali za transparentnost in regulacijo algoritmov velikih družbenih platform. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 15)

Na ravni EU in na nacionalni ravni je treba odločnejše obravnavati več področij. (Naša prihodnost, 2022: 48)

Aktivno se bomo zavzeli za vodilno vlogo EU pri spopadanju s podnebnimi spremembami in v prizadevanjih za trajnostni razvoj, zato bomo tudi od drugih držav zahtevali spoštovanje Pariškega sporazuma ter jim predlagali imenovanje posebne pooblaščenke oz. pooblaščenca EU za podnebne spremembe. (SAB, 2022: 63)

Evropa se po epidemiji ne sme na vrat na nos vračati k zastarelim neoliberalnim receptom fiskalne strogosti, nasprotno, omogočiti mora odgovorna javna vlaganja, ki lahko generirajo gospodarsko rast in s tem vzdržno poplačilo dolgov oziroma uravnavanje javnega dolga. (SD, 2022: 137)

Ždi se, da nam Evropska unija določa že vse, od kumarič, jabolk, varčnih žarnic itd., kroji nam življenje na vsakem koraku, namesto da bi nam življenje delala preprostejše. (SNS, 2022: 8)

Na ravni EU si bomo prizadevali za prepoved uvoza izdelkov ali njihovih delov, v proizvodnjo katerih je vključeno otroško ali prisilno delo. Na ravni EU si bomo prizadevali za spremembo pravil pri načrtovani zastarelosti in pokvarljivosti izdelkov. (Vesna, 2022: 6)

Največ tovrstnega izpostavljanja EU in tematik EU je bilo moč zaznati pri Levici, Piratski stranki Slovenije in Vesni.

Stranke so v svojih (volilnih) programih izpostavljale tudi **EU-politike** (kmetijska, okoljska) oziroma **različne ((ne)potrebne) odločitve o politikah na ravni EU** (varnostna, migracijska, fiskalna, obrambna), npr.:

Evro se je kljub znižanju transakcijskih stroškov izkazal za zgrešen politični projekt. Evrsko območje vsled izjemni raznolikosti gospodarskih struktur držav članic ne ustreza kriterijem optimalnega denarnega območja ... Nasprotujemo uvedbi bančne unije in univerzalnemu jamstvu vlog na ravni EU. (Domovinska liga, 2022: 3)

Ker je EU skupnost držav, ki izhaja iz skupne evropske zapuščine renesanse in razsvetljenstva, nasprotujemo članstvu Turčije v EU /.../ Uskladitev delovanja ECB v skladu z določili Maastrichtske pogodbe. (Domovinska liga, 2022: 3)

Podpirali bomo integracijske procese v naši soseščini. (GS, 2022: 7)

Podpora skupnim zmogljivostim EU v okviru skupne varnostne in obrambne politike, ki jo vidimo kot dopolnilo zmogljivostim v okviru Nata ter temelj strateške avtonomije EU, ki krepi in dopolnjuje strateško evroatlantsko zaveznitvo in partnerstvo. Zavzemanje za skupno zunanjo in varnostno politiko, ki deluje v dobrobit vseh držav članic in državljanov EU. (LMŠ, 2022: 65)

Učinkovito obvladovanje nezakonitih migracij zahteva celovit in enoten pristop ter sodelovanje vseh držav članic EU... Podpora enotnemu in celovitemu pristopu EU pri reševanju migracij in spoštovanju načela solidarnosti med državami članicami. (LMŠ, 2022: 70)

Skupna migracijska politika mora privedi do skupne azilne zakonodaje. Skupni standardi pomenijo, da ne bo več razlik med državami članicami, tako da nekatere članice povezave ne bodo privlačnejše za prisilce za azil kot druge. (NSi, 2022: 39)

Uresničevanje ciljev skupne kmetijske politike za obdobje od leta 2023 do leta 2027 bo velik izziv za slovensko kmetijstvo in podeželje. (NSi, 2022: 66)

Podprli bomo prizadevanja EU za zmanjšanje zlorabe osebnih podatkov pri trženju s strani prevladujočih svetovnih ponudnikov elektronskih storitev. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 15)

Pirati se zavzemamo za vzpostavitev skupne evropske migracijske politike, ki bo omogočila tako spoštovanje pravic migrantov in zaščito beguncev kot tudi večjo varnost in splošno dobrobit naših družb. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 17)

Zavzemamo se za izstop Slovenije iz zveze NATO in za vzpostavitev skupnih evropskih varnostnih struktur in zavezništev. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 122)

Zavzemali se bomo za razvoj skupne evropske varnostne politike. Za boljšo lastno zaščito si bomo prizadevali za vzpostavitev EU-vojske. (SAB, 2022: 45)

Fiskalno pravilo držav članic EU po krizi ne sme dušiti in omejevati pri investicijah, saj lahko to povzroči gospodarsko krizo. Na ravni EU bomo predlagali spremembo pri definiciji in spoštovanju fiskalnih pravil.... Na ravni EU bomo podpirali krepitev bančne unije in dokončanje kapitalske unije, kar bo prebivalce zaščitilo pred stroški reševanja bank in hkrati gospodarstvu dalo nov zagon. (SAB, 2022: 52, 53)

Utrditi je treba partnerstva z zaveznici in prijatelji, s katerimi delimo vrednote in interese. Slednje je treba krepiti komplementarno z intenziviranjem naše vidnosti v mednarodnih organizacijah in krepitvijo naše vloge v njih, predvsem v Evropski uniji. V tem kontekstu moramo aktivno prispevati tudi k strateški samostojnosti Evropske unije, da se bomo lahko zanesli na svoje resurse tako glede gospodarskega razvoja kot tudi varnosti. (SD, 2022: 124)

Evropska unija je sprejela ambiciozne načrte in sektorske politike za radikalno zmanjšanje emisij toplogrednih plinov iz prometa, ki slonijo predvsem na večji vlogi železnic in javnega potniškega prometa, zapiranju mest za promet ter prehodu na nizkoogljična vozila. (SD, 2022: 199)

Razvoj skupne evropske varnostne politike, da bo ta sposobna sama poskrbeti za svojo varnost. (SD, 2022: 221)

Žavzemamo se namreč za poglobljeno okoljsko, gospodarsko, energetske in socialno preobrazbo Evropske unije kot vodilne ozelenjene, nizkoogljične in solidarnostne skupnosti narodov in državljanov. (Vesna, 2022: 2)

ZA gradnjo skupne evropske varnostne politike. (Nestrankarska ljudska lista Gibanja Zdrava družba, 2022: 6)

Stranke so v svojih (volilnih) programih EU naslovile tudi v institucionalnem (pogosto reformnem) pogledu, npr.:

V Levici menimo, da lahko zagovarjamo projekt Evropske unije le pod pogojem, da se ta temeljito preobrazi od znotraj, saj bo sicer izničila samo sebe. (Levica, 2022: 163)

Žavzemali se bomo za demokratizacijo institucij Evropske unije in okrepitev vloge Evropskega parlamenta z možnostjo zakonske pobude. (Levica, 2022: 165)

Verjamemo v EU kot skupnost suverenih držav, zavračamo federalni koncept Združenih držav Evrope. (Domovinska liga, 2022: 3)

Ustanovitev EU bonitetne agencije. (Dobra država, 2022)

Slovenija bo svoje interese najlaže uveljavljala v okviru močne, enotne in uspešne EU ... Zagovarjanje postopnega modela konfederalne krepitev in razvoja EU s spremembami in dopolnitvami temeljnih pogodb. Zavezovanje za koncept odločanja od spodaj navzgor in ne obratno. (LMŠ, 2022: 66)

Naš odgovor za prihodnost je: več Evrope! ... V Novi Sloveniji zagovarjamo odločanje s kvalificirano večino na področju zunanje in varnostne politike. Evropa mora govoriti z enim glasom, do odločitev mora prihajati hitreje kot v preteklosti. (NSi, 2022, 38)

Za skupni stalni sedež EU v Varnostnem svetu Združenih narodov. (NSi, 2022: 40)

Evropa mora postati tudi fiskalna in socialna unija, sicer ji grozi dezintegracija ... Evropska komisija in različna odločevalska telesa so zaradi nedemokratskega načina svojega imenovanja imuna na vsakršno odgovornost za svoje odločitve in s tem nagnjena k delanju napak. (Piratska stranka Slovenije, 2022: 75)

Iz tega sledi, da je potrebna preučitev statusa Slovenije v različnih mednarodnih organizacijah (npr. EU, NATO), kjer želimo okrepiti svoj suvereni politični status in avtonomnost odločanja skladno s principi suverenizma (volja in interesi volivcev v Republiki Sloveniji so nad interesi mednarodnih organizacij). (Državljanško gibanje Resni.ca, 2022: 8)

Nujno bo učinkovitejše odločanje v skupni evropski zunanji in varnostni politiki z iskanjem možnosti onkraj soglasja (konstruktivno vzdržanje namesto preglasovanja). Geopolitični pristop EU je nujno mednarodnopravno uokviriti. Varnost in dobrobit ljudi in skupnosti morata biti v središču kakršnegakoli posredovanja Evropske unije in zveze NATO. (SD, 2022: 124)

V zunanji politiki je treba okrepiti vlogo nacionalnega in evropskega parlamenta, tako pri določanju njene vsebine kot tudi pri njenem izvajanju s komplementarno uporabo parlamentarne diplomacije (parlament sprejme občutljivejša stališča, ki jih izvršna veja predstavlja v EU in mednarodnih odnosih, ter je pravočasno obveščen o ključnih mednarodnih in diplomatskih dogovorih EU). (SD, 2022: 125)

Slovenska demokratska stranka bo spodbujala vsa prizadevanja za krepitev globalne vloge Evropske unije, pri čemer bo kot članica Evropske ljudske stranke dejavno iskala in sooblikovala rešitve za temeljne razvojne dileme evropskega integracijskega procesa. Močna in mednarodno vplivna Evropska unija je v interesu vseh njenih članic, hkrati pa v interesu vsega sveta. (SDS, 2022b: 11)

Prepričani smo, da je Evropska unija odpeta zgodba, ki državam članicam samo narekuje in ukazuje, kaj in kako naj v lastni državi sprejema zakone in ureja življenje državljanov, pa četudi so tovrstni ukrepi v škodo državljanov. Podpiramo idejo o Evropi narodov, nikakor pa nismo naklonjeni Evropski uniji, ki je vse bolj podoba Soroševih idej in zmedene ameriške LGBT-sfere. (SNS, 2022: 7)

Politizacija EU na državnozborskih volitvah 2022

Evropska unija, evropske integracije, evropske tematike oziroma tematike EU so bile v (volilnih) programih strank leta 2022 prisotne, lahko rečemo tudi izpostavljene, in sicer v različnih dimenzijah in kontekstih, a tudi zelo različno med strankami. Glede na že omenjene predhodne ugotovitve (glej npr. Cabada in Krašovec, ur., 2004; Fink Hafner in Krašovec, 2006; Deželan, 2007; Krašovec in Lajh, 2009; Haughton in Krašovec, 2013; Krašovec in Deželan, 2014; Šabič et al., 2014; Krašovec in Deželan, 2015; Fink Hafner in Deželan, 2016; Krašovec in Lajh, 2020) lahko trdimo, da se trend izpostavljenosti tematik EU v (volilnih) programih strank nadaljuje, celo povečuje, pri čemer lahko, na splošno, govorimo tudi o večji artikulaciji izpostavljenosti raznolikih tematik EU kot v preteklosti.

V pogledu druge izpostavljene dimenzije politizacije EU, tj. povečanja polarizacije stališč akterjev, je glede na predhodne ugotovitve avtorjev (glej npr. Cabada in Krašovec, ur., 2004; Krašovec in Kustec Lipicer, 2008; Krašovec in Lajh, 2009; Fink Hafner in Deželan, 2016; Krašovec in Lajh, 2020; Lovec et al., 2022) mogoče govoriti o povečevanju omenjene polarizacije, a je treba opozoriti, da je ta vidna že nekaj zadnjih let, zlasti pri tistih, ki imajo kritična ali evroskeptična stališča. Tudi nekatere stranke so skozi leta stopnjevale svoje kritike in s tem dejansko pripomogle k večji polarizaciji stališč akterjev. Tako je na primer SNS naredila premik od mehke do trde evroskeptične stranke (npr. Krašovec in Kustec Lipicer, 2008; Krašovec in Lajh, 2009; Fink Hafner in Deželan, 2016; Krašovec in Lajh, 2020; Lovec et al., 2022) in leta 2022 v svoj program zapisala »... zato se bomo v Slovenski nacionalni stranki zavzemali: za izstop iz Evropske unije in zveze NATO« (SNS, 2022: 7). Tudi Domovinska liga je že nekaj let označena za evroskeptično stranko, čeprav so mnenja o naravi njenega evroskepticizma različna (glej Krašovec in Lajh, 2020; Lovec et al., 2022). V analiziranem (volilnem) programu je na primer izpostavila:

Današnja EU je nedemokratska entiteta, ki jo vodijo preplačani birokrati z ničelno demokratično odgovornostjo in nikakršno moralno integriteto. Menimo, da je EU prvenstveno prostor svobodne trgovine, prenos suverenosti nacionalnih držav pa lahko poteka izključno ob doslednem upoštevanju načela subsidiarnosti. Ostro nasprotujemo posiljevanju držav z migrantskimi kontingenti in ostalim rešitvam, ki ne temeljijo na soglasju članic. Zavzemamo se za več Evrope in manj, zlasti pa drugačno EU. EU vidimo kot zvezo domovin, suverenih držav. (Domovinska liga, 2022: 3)

Levica je že nekaj let zaznana kot stranka z mehкими evroskeptičnimi stališči (Fink Hafner in Deželan, 2016; Fink Hafner, 2020a; Krašovec in Lajh, 2020; Lovec et al., 2022), ki so bila vidna tudi v njenem analiziranem volilnem programu: »V Levici menimo, da lahko zagovarjamo projekt Evropske unije le pod pogojem, da se ta temeljito preobrazi od znotraj, saj bo sicer izničila samo sebe« (Levica, 2022: 163). Stranka je dodala še kritiko evropskega neoliberalizma, poziv h gradnji solidarne EU, k evropski določeni minimalni plači in minimalnim socialnim pravicam, skupni evropski minimalni stopnji davka na dobiček pravnih oseb, reformi ECB, demokratizaciji institucij EU in okrepitev vloge Evropskega parlamenta z možnostjo zakonske pobude (Levica, 2022).

»Običajnim osumljencem« se je v (blagi) kritiki EU leta 2022 pridružila SAB s prepričanjem, da »lahko rečemo, da Evropi manjka vizija, prisotno je pomanjkanje skupnih ciljev in vse bolj vidno je, da imamo Evropo dveh hitrosti« (SAB, 2022: 12), ter stališčem, da je Evropa v leri, da je potrebno spremeniti fiskalno pravilo na ravni EU (SAB, 2022). Tudi Vesna je pozvala k spremembam različnih politik, zlasti večjim ambicijam pri okoljevarstvenih politikah ter gradnji EU kot solidarnostne skupnosti narodov in državljanov (Vesna, 2022). Piratska stranka Slovenije se je s svojimi pozivi k Evropi fiskalne in socialne unije, kritikami nedemokratskih odločevalskih teles EU in pozivi k spremembam evropske monetarne politike (Piratska stranka Slovenije, 2022) pridružila strankam, ki imajo posamezna evroskeptična stališča. Tu lahko omenimo še stranko Resni.ca ter njen že prej izpostavljen poziv h krepitvi suverenega političnega statusa in avtonomnosti odločanja ter preučitvi statusa Slovenije v mednarodnih organizacijah (Državljsko gibanje Resni.ca, 2022).

Vsekakor lahko rečemo, da je nabor akterjev s stališči do tematik EU velik (tako kot tudi že v zadnjih nekaj letih), saj so skoraj vse stranke v svojih (volilnih) programih tematike EU naslovile, nekatere tudi v kombinaciji blagih kritik posameznih politik ali zavzemanja za drugačne odločitve na ravni EU na eni strani ter že izpostavljenih zavzemanj za močnejšo EU (npr. pozivi k oblikovanju nekaterih skupnih politik, spremembi načina odločanja

oziroma večin, potrebnih za sprejetje odločitev, h krepitvi vloge Evropskega parlamenta, k močni in vplivni vlogi EU v svetovni politiki) – ob že izpostavljenih bolj izrazitih in trdih evroskeptičnih stališčih nekaterih strank. To do določene mere sovpada tudi s spreminjajočim se odnosom slovenskega javnega mnenja do EU, pri čemer je opazen sicer počasen, a vztrajen trend zmanjševanja zaupanja slovenskih državljanov do EU, njenih institucij in politik. Medtem ko je bilo v prvih letih članstva zaupanje v EU zelo visoko in ves čas znatno nad povprečjem EU, smo v proučevanem obdobju opazili padec zaupanja, ki je od poletja 2022 celo pod povprečjem EU.

Sklepne ugotovitve

Ko pogledamo predstavljene podatke, lahko ugotovimo, da je bil na volitvah v državni zbor leta 2022 – glede na opravljeno analizo (volilnih) programov strank – »slon v prostoru«. Skoraj vse stranke so namreč na različne načine, na različnih področjih in v različnih kontekstih naslavljale EU, evropske integracije, evropske tematike oziroma tematike EU. Prišlo je do določenega povečanja polarizacije stališč do tematik, za kar v glavnem pogosto kot glavni spodbujevalci tega vidika politizacije EU poskrbijo stranke z (bolj) jasno izraženimi evroskeptičnimi stališči (primerjaj na primer z ugotovitvami Szczerbiak in Taggart, ur., 2008; de Wilde, 2011; Green-Pedersen, 2012; Hutter in Grande, 2014; Hoeglinger, 2016; Kriesi, 2016; Hutter in Kriesi, 2019). Tudi v Sloveniji so to v večji meri opozicijske stranke oziroma t. i. stranke z obrobja strankarske arene ali izzivalke uveljavljenih strank ter pozicionirane (bolj) na skrajnostih ideološkega kontinuuma, nekatere pa lahko označimo tudi za populistične (npr. Krašovec in Kustec Lipicer, 2008; Krašovec in Lajh, 2009; Fink Hafner in Deželan, 2016; Fink Hafner, 2020a; Fink Hafner, 2020b; Krašovec in Lajh, 2020; Lovec et al., 2022).

Res pa je, da v (volilnih) programih ni bilo moč zaznati intenziviranja neposrednega konflikta med strankami (Hutter in Grande, 2014), saj so le-te izolirano od drugih strank izpostavljale svoja stališča, mnenja in prepričanja, niso se pa opredeljevale ali polemizirale s stališči drugih strank. Če bi poleg analize (volilnih) programov strank v našo analizo vključili npr. tudi TV-soočenja strank, bi bile ugotovitve v tem pogledu lahko drugačne; v omenjenih formatih soočenj so namreč stranke praviloma odzivne na izrečena ali predstavljena stališča in prepričanja drugih ter se lahko v takem formatu predstavljanja stališč in prepričanj tudi hitro odzovejo.

Čeprav je videti, da sta vsaj dve stranki, Domovinska liga in SNS, poskušali z odnosom do tematik EU vzpostaviti (bolj) samostojno (novo) linijo medstrankarskega tekmovanja, vseeno lahko rečemo, da je šlo tudi leta 2022 predvsem za uokvirjanje tematik EU v že obstoječe dolgotrajne linije medstrankarskega tekmovanja v Sloveniji (Fink Hafner, 2001; Fink Hafner in Deželan, 2016; Krašovec in Lajh, 2020) – tako na ekonomski kot tudi t. i. GAL TAN ločnici, ki vsebuje širše družbene vrednote. To je bilo izrazito vidno v primeru obeh že izpostavljenih strank (tudi stranke Resni.ca) na eni (desni) strani, a tudi v primeru Levice, deloma tudi Vesne, Piratske stranke in SD na drugi (bolj levi) strani. Sklenemo lahko, da je bila določena stopnja politizacije EU v slovenski strankarski areni na volitvah v državni zbor leta 2022 v pogledu (volilnih) programov strank vidna, še vedno pa ostaja potencial intenziviranja politizacije EU tudi v prihodnje.

Literatura

- Adams, James, Michael Clark, Lawrence Ezrow in Garrett Glasgow (2004): Understanding Change and Stability in Party Ideologies: Do Parties Respond to Public Opinion or to Past Election Results? *British Journal of Political Science* 34 (4): 589–610.
- Bara, Judith (2006): Do Parties Reflect Public Concerns? V: Judith Bara (ur.) in Albert Weale (ur.), *Democratic Politics and Party Competition*, 105–123. London in New York: Routledge: Taylor and Francis Group.
- Budge, Ian (1987): The Internal Analysis of Election Programmes. V: Ian Budge (ur.), David Robertson (ur.) in Derek Hearl (ur.), *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, 15–38. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budge, Ian (2015): Issue Emphases, Saliency Theory and Issue Ownership: A Historical and Conceptual Analysis. *West European Politics* 38 (4): 761–777.
- Cabada, Ladislav (ur.) in Alenka Krašovec (ur.) (2004): *Europeanisation of National Political Parties*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- de Wilde, Pieter (2011): No Polity for Old Politics? A Framework for Analyzing the Politicization of European Integration. *Journal of European Integration* 33 (5): 559–575.
- de Wilde, Pieter (2014): The Operating Logics of National Parliaments and Mass Media in the Politicisation of Europe. *The Journal of Legislative Studies* 20 (1): 46–61.
- de Wilde, Pieter in Michael Zürn (2012): Can the Politicization of European Integration be Reversed? *Journal of Common Market Studies* 50 (S1): 137–153.
- de Wilde, Pieter, Anna Leupold in Henning Schmidtke (2016): Introduction: The Differentiated Politicisation of European Governance. *West European Politics* 39 (1): 3–22.
- Deželan, Tomaž (2007): Does Europeanisation Matter? The Case of Slovenian Political Party Electoral Campaign for the European Union. *Politics in Central Europe* 3 (1/2): 11–25.
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Eurobarometer (2014–2023): Standard Eurobarometer. Dostopno prek <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all/series/4961>, 20. 9. 2023.
- Fink Hafner, Danica (2001): *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica (2020a): Destabilizacija slovenskega strankarskega sistema po letu 2000. V: Alenka Krašovec (ur.) in Tomaž Deželan (ur.), *Volilno leto*, 5–35. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Fink Hafner, Danica (2020b): Populizem. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2006): Europeanisation of the Slovenian Party System - From Marginal European Impacts to the Domestication of EU Policy Issues? *Politics in Central Europe* 2 (1): 7–23.
- Fink Hafner, Danica in Damjan Lajh (2003): Managing Europe From Home: The Europeanisation of the Slovenian Core Executive. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica in Damjan Lajh (2005): Proces evropeizacije in prilagajanje političnih ustanov na nacionalni ravni. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica in Tomaž Deželan (2016): Slovenia. V: Donatella Maria Viola (ur.), *Routledge Handbook of European Elections*, 471–490. Abingdon, New York: Routledge.
- Grande, Edgar in Swen Hutter (2016): Beyond Authority Transfer: Explaining the Politicisation of Europe. *West European Politics* 39 (1): 23–43.
- Green-Pedersen, Christoffer (2012): A Giant Fast Asleep? Party Incentives and the Politicisation of European Integration. *Political Studies* 60 (1): 115–130.
- Haughton, Tim (2009): Driver, Conductor or Fellow Passenger? EU Membership and Party Politics in Central and Eastern Europe. *The Journal of Communist Studies and Transition Politics* 25 (4): 413–426.
- Haughton, Tim (2014): Money and the Motors of Politics: The EU and the Development of Party Politics in Central and Eastern Europe. *Journal of Common Market Studies* 52 (1): 71–87.
- Haughton, Tim in Alenka Krašovec (2013): The 2011 Parliamentary Elections in Slovenia. *Electoral Studies* 32 (1): 201–204.
- Harrison, Sarah (2013): Decoding Manifestos and Other Political Texts: The Case of Extreme Ideology. V: Michael Bruter (ur.) in Martin Lodge (ur.), *Political Science Research Methods in Action*, 47–63. Basingstoke, Palgrave.
- Hoeglinger, Dominic (2016): The Politicisation of European Integration in Domestic Election Campaigns. *West European Politics* 39 (1): 44–63.
- Hutter, Swen in Edgar Grande (2014): Politicizing Europe in the National Electoral Arena: A Comparative Analysis of Five West European Countries, 1970–2010. *Journal of Common Market Studies* 52 (5): 1002–1018.
- Hutter, Swen in Hanspeter Kriesi (2019): Politicizing Europe in Times of Crisis. *Journal of European Public Policy* 26 (7): 996–1017.
- Hutter, Swen (ur.), Edgar Grande (ur.) in Hanspeter Kriesi (ur.) (2016): *Politicizing Europe: Integration and Mass Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, Hans-Dieter, Richard Hofferbert in Ian Budge (1994): *Parties, Policies, and Democracy*. Boulder, Oxford: Westview Press.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2004): The Slovenian EU Accession Referendum: A Cat-and-Mouse Game. *West European Politics* 27 (4): 603–623.

- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2009): The European Union: A Joker or Just an Ordinary Playing Card for Slovenian Political Parties? *Communist Studies and Transition Politics* 25 (4): 491–512.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2020): Slovenia. V: Vit Hloušek (ur.) in Petr Kaniok (ur.), *The European Parliament Elections of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism*, 253–275. Cham: Palgrave Macmillan.
- Krašovec, Alenka in Simona Kustec Lipicer (2008): Euroscepticism and Slovenian Political Parties: A Case of Weak Party-based Euroscepticism. V: Aleks Szczerbiak (ur.) in Paul Taggart (ur.), *Opposing Europe: The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, 314–327. Oxford: Oxford University Press.
- Krašovec, Alenka in Tomaž Deželan (2014): The 2014 European Parliamentary Elections in Slovenia: Hardly any Novelty. *Political Preferences* 9: 77–96.
- Krašovec, Alenka in Tomaž Deželan (2015): The Enduring Low Levels of Europeanization of Slovenian Political Parties: Evidence From Election Manifestos. *Politologicky časopis* 22 (2): 127–146.
- Kriesi, Hanspeter (2016): The Politicization of European Integration. *Journal of Common Market Studies* 54 (Annual Review): 32–47.
- Ladrech, Robert (2002): Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics* 8 (4): 389–403.
- Ladrech, Robert (2009): Europeanization and Political Parties. *Living Reviews in European Governance* 4 (1): 1–23.
- Ladrech, Robert (2012): Party Change and Europeanisation: Elements of an Integrated Approach. *West European Politics* 35 (3): 574–588.
- Lajh, Damjan (2012): Twenty Years of Relations Between the Republic of Slovenia and the European Union. *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije* 12 (1): 125–146, 207.
- Lewis, Paul (ur.) in Zdenka Mansfeldova (ur.) (2006): *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Lewis, Paul (ur.) in Radoslaw Markowski (ur.) (2011): *Europeanising Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Lovec, Marko, Faris Kočan in Melika Mahmutović (2022): The Brussels Bible?: Populism in Slovenia in the EU Crises Context. *Terija in praksa* 59 (2): 509–528.
- Mair, Peter (2000): The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4): 27–51.
- Marks, Gary (ur.) in Marco R. Steenbergen (ur.) (2004): *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marks, Gary, Liesbet Hooghe, Moira Nelson in Erica Edwards (2006): Party Competition and European Integration in East and West: Different Structure, Same Causality. *Comparative Political Studies* 39 (2): 155–175.

- Olsen, Johan (2002): The Many Faces of Europeanization. *Journal of Common Market Studies* 40 (5): 921–952.
- Poguntke, Thomas (ur.), Nicholas Aylott (ur.), Elisabeth Carter (ur.), Robert Ladrech (ur.) in Kurt Richard Luther (ur.) (2007): *The Europeanization of National Political Parties Power and Organizational Adaptation*. London: Taylor and Francis.
- Radaelli, R. Claudio in Romain Pasquier (2008): *Conceptual Issues*. V: Paolo Graziano in Maarten P. Vink (ur.), *Europeanization: New Research Agendas*, 35–45. London: Palgrave Macmillan.
- Ray, Leonard (2007): Validity of Measured Party Positions on European Integration: Assumptions, Approaches, and a Comparison of Alternative Measures. *Electoral Studies* 26 (1): 11–22.
- Robertson, David (1976): *A Theory of Party Competition*. London, New York: Wiley.
- Szczerbiak, Aleks (ur.) in Paul Taggart (ur.) (2008): *Opposing Europe: The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Šabič, Zlatko et al. (2014): *Slovenia: TEPSA Report on the 2014 EP Election Campaign in the Member States: National Debates, European Elections*. Brussels, June 2014.
- Wonka, Arend (2016): The Party Politics of the Euro Crisis in the German Bundestag: Frames, Positions and Salience. *West European Politics* 39 (1): 125–144.
- Zons, Gregor (2015): The Influence of Programmatic Diversity on the Formation of New Political Parties. *Party Politics* 21 (6): 919–929.
- Zürn, Michael (2016): Opening Up Europe: Next Steps in Politicisation Research. *West European Politics* 39 (1): 164–182.

Viri

- Demokratska stranka upokojencev Slovenije (DeSUS) (2022): Programski cilji za mandat 2022–2026: Predstavitev kandidat in kandidatov za poslance RS. Dostopno prek <https://desus.si/programski-cilji-desus-za-mandat-2022-2026/>, 2. 1. 2024.
- Dobra država (2022): Izberimo prihodnost: 10 korakov za dobro državo. Dostopno prek <https://www.dobradrzava.si/program-dz-2022>, 2. 1. 2024.
- Domovinska liga (2022): Program. Dostopno prek <https://domovinskaliga.si/program/>, 2. 1. 2024.
- Državljsko gibanje Resni.ca (2022): Naš memorandum. Dostopno prek <https://stranka-resnica.si/program/>, 2. 1. 2024.
- Gibanje Svoboda (GS) (2022): Program. Dostopno prek <https://gibanjesvoboda.si/program/>, 2. 1. 2024.
- Levica (2022): Prihodnost za vse, ne le za peščico. Dostopno prek <https://www.levica.si/wp-content/uploads/2022/03/levica-program-2022-online.pdf>, 2. 1. 2024.
- Lista Marjan Šarca (LMSŠ) (2022): Program. Dostopno prek <https://www.strankalms.si/wp-content/uploads/2021/11/LM%C5%A0-program-2022-2026-dokument.pdf>, 2. 1. 2024.
- Naša Prihodnost (2022): Naša prihodnost 2030. Dostopno prek <https://nasaprihodnost.si/wp-content/uploads/2022/03/SNP-predlog-osnutka-programa.pdf>, 2. 1. 2024.
- Nestrankarska ljudska lista Gibanja Zdrava družba (2022): Program Ljudska lista. Dostopno prek <https://www.ljudskalista.si/wp-content/uploads/2022/04/Program-Ljudska-Lista.pdf>, 2. 1. 2024.
- Nova Slovenija (NSi) (2022): Odločno naprej: Vladni program 2022–2026. Dostopno prek <https://nsi.si/wp-content/uploads/2022/03/odlocno-naprej.pdf>, 2. 1. 2024.
- Piratska stranka Slovenije (2022): Volilni program parlamentarne volitve 2022. Dostopno prek <https://next.piratskastranka.si/s/TkTiRmMEZsJito5>, 2. 1. 2024.
- Slovenska demokratska stranka (SDS) (2022a): Program SDS. Dostopno prek <https://www.sds.si/sites/default/files/inline-images/Program-SDS.pdf>, 2. 1. 2024.
- Slovenska demokratska stranka (SDS) (2022b): Poudarki iz programa strokovnega sveta SDS za mandat 2022–2026. Dostopno prek <https://www.sds.si/program-dz-2022>, 2. 1. 2024.
- Slovenska nacionalna stranka (SNS) (2022): Program. Dostopno prek <http://sns.si/program/>, 2. 1. 2024.

- Socialni demokrati (SD) (2022): Drugače. Dostopno prek: https://socialnide-mokrati.si/wpcontent/uploads/2022/02/sd_drugace_2022.pdf, 2. 1. 2024.
- Stranka Alenke Bratušek (SAB) (2022): Volilni program 2022: Naredimo kar je treba. Dostopno prek https://sab.si/wp-content/uploads/2022/02/SAB_volilni-program-2022-NAREDIMO-KAR-JE-TREBA.pdf, 2. 1. 2024.
- Vesna (2022): Program. Dostopno prek <https://www.vesnazelenastranka.si/wp-content/uploads/2022/02/vesna-PROGRAM-v06.pdf>, 2. 1. 2024.